

voorstelling begeleidt. De voorstelling wil de doden een gezicht en een stem geven. Eén van hen: Yolande Mukagasana, 'een bijna dode, zij die had moeten sterven, zij die het heeft overleefd omdat, in haar eigen woorden, de dood niet van haar moest weten.' (ib.) Na haar verhaal komen andere verhalen. Acteurs en actrices geven zich tot bij het publiek en beginnen te vertellen. Ze zijn het Koor van de Doden: 'Sindaruhuka, sindagara amahoro. Je suis mort, ils m'ont tué. Je ne dors pas, je ne suis pas en paix.' (ib.)

Rwanda 1994 vindt het theater één van zijn oorsprongsmomenten terug: het begraven en herdenken van de doden. In zijn essay *schyle ou le grand perdant* schrijft de Albanese auteur Ismail Kadare dat de Griekse 'tragedie' zich voor het eerst manifesteert in de verzameling van treurende rond het open graf tijdens het begrafenisritueel. Het ritueel werd geleid door een groep professionele weensters, klaagvrouwen die als de voorlopers van het voor beschouwd kunnen worden. Zij stonden als een muur tussen het open graf en de aanwezigen, zoals later ook het koor tussen het publiek en de acteurs opgesteld stond. Het toneel is oorspronkelijk een open graf, een lege ruimte die door een 'niets' (het levenloze lichaam) gevuld zal worden. Een plek die zich

tussen hier en daar, tussen de tijd en het oneindige, tussen het rijk van de levenden en het rijk van de doden bevindt: 'Het belangrijkste personage, de dode, beleeft tegelijk het laatste en het eerste moment van de twee rivaliserende rijken. Hij is hét personage bij uitstek, vooral omdat hij niet meer in staat is over zichzelf en over zijn leven te praten. Het is aan anderen om in zijn plaats te spreken.' De overledene is een personage uit twee werelden: hij behoort niet meer tot de levenden, maar omdat er over hem en in zijn naam gesproken wordt, is hij nog niet volledig dood.

Theater en tragedie staan in het teken van het niet vergeten van de doden, van het spreken in hun naam. De scène is een plek om te getuigen van de afwezigen, van hen die er niet meer zijn, van de anderen. Het is de tragische acteur die de rol van de overledene gaat innemen en diens tussenpositie tussen de twee rivaliserende rijken van de levenden en de doden. De verschijning van de individuele acteur, die zich losmaakt uit de collectiviteit (het koor), is een 'historisch' gebeuren, ook al kan het niet worden gedateerd. In zijn boek *Het theater van de dood* doet Tadeusz Kantor, niet zonder pathos, een poging om dat moment (dat voor de moderne mens in de nacht der tijden ligt) te begrijpen: 'Oog

NUMBER OF THEM WERE TO BE KILLED AND THUS GUARANTEE BELGIAN WITHDRAWAL FROM RWANDA. 3.
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

even uitleggen! We moesten dus naar iets totaal nieuws op zoek. Een ander aspect dat me in het project aantrok, was het idee om zowel collectief als met een 'architect' te werken. Je kan op zeer veel verschillende manieren schrijven. Een stuk dat ik alleen schrijf, gaat enkel mezelf aan. De encensering komt nadien. Hier vertrokken we van een grote constructie in de vorm van vragen en een poging tot antwoorden. Binnenin die constructie was er een enorme lege, vrije ruimte: we moesten de constructie 'betrekken', er een vorm aan geven. 'Collectief' betekent dus niet dat we met z'n tienden

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
THE MRND PARTY TO TRAIN INTERHAMWE. DIRECT LINK IS TO CHIEF OF STAFF RGF AND PRESIDENT OF THE

an Kabila zal gebroken worden en de macht in handen komt van wie bereid is de Congolese rijkdommen uit te verkopen. Louis Michel weigert de schuldenlast van Congo tegenover België te verminderen, onder het voorwendsel dat hij Kabila geen middelen wil verschaffen om 'zijn' oorlog te voeren. Allereerst negeert Michel op die manier dat Congo zich alleen verdedigt. En in zijn tweede vergelijking vergeet hij dat de buitenlandse steun van Congo een erfenis is van het koloniale regime van Mobutu. Het nieuwe Congo daarvoor laten opdraaien, getuigt niet alleen van een gebrek aan politieke verantwoordelijkheid, maar ook van een gebrek aan politieke wil. De minister wil de hervatting van structurele coöperatie koppelen aan het herstel van de vrede en de rechtsstaat. Deze conditionering betekent een terugkeer naar de koloniale principes. Een kleine elite van de rijkere landen bepaalt wat een rechtsstaat is en wat niet. Het ontzeggen van buitenlandse

hulp is, gezien de ontberingen die de bevolking ten gevolge van de oorlog moet doorstaan, niet anders dan als politieke chantage te benoemen. Nu duidelijk is welke toekomst de VS en België voor Congo in petto hebben, keren we nog even terug naar Sartre: 'Het kolonialisme ontzegt de Rechten van de Mens aan de mensen die het onderdrukt en die het met geweld in een staat van achterlijkheid houdt, in een staat die door Marx onmenselijk zou genoemd worden. Het racisme is een wezenlijk bestanddeel van het gehele stelsel van handelsbetrekkingen en productieverhoudingen; het politieke en het sociale systeem versterken elkaar wederzijds: de inlander is een Untermensch, daarom zijn de rechten van de mens niet op hem van toepassing; hij bezit geen rechten, en is daarom genadeloos aan de ijzeren wetten van de economie overgeleverd. Het racisme is reeds aanwezig,

het vloeit uit de kolonialistische praktijk voort, het wordt elk moment opnieuw opgeroepen en in stand gehouden door productieverhoudingen die een tweetal soort mensen doen ontstaan: een soort waarvoor voorrechten en menselijkheid onverbreekbaar met elkaar verbonden zijn en een andere, wiens chronische honger, wiens ellende, wiens achterlijkheid, in één woord: wiens Untermenschendom door het ontbreken van elk recht wordt gesanctioneerd.' De handelsbetrekkingen en productieverhoudingen die de VS en België vandaag voor ogen hebben in Afrika, zijn niet anders dan die welke Sartre hier beschrijft. Hetzelfde racisme zit er nog altijd ingebakken. Het racisme dat tientallen miljoenen mensen het recht op een menswaardig bestaan ontzegt. Omdat alleen op hun armoede de noordelijke rijkdom kan floreren. En voor die rijkdom wordt, indien nodig, letterlijk over miljoenen lijken